

THIMÁR ATTILA
Hol domborítson az író?

Reformkori levelezésünkéből híressé vált Toldy Ferencnek (akkor még Schedel) az a levele, amelyben kesereg, hogy a kor leginkább elismerésre méltó művének, a *Zalán futásának* alig akad előfizetője. 1825 tavaszán nem akadt száz ember a tízmilliós országban, aki előfizetett volna a könyvre: „Veresmartynak még mindeddig csak 60 praenumeransa került; s ha legalább 100ra fel nem viszi, ki nem adhatja. Rettentő! Nálunk a tüzes ifjú évekig álmodoz s munkálkodik egy kedves tárgy körül, s mikor, ami tőle kitelt, meg van; a haza oly hideg iránta, hogy munkáját ki nem adhatja, hogy legalább egészen hiában ne dolgozott legyen.” A sopánkodás nálunk nagyobb becsben áll, mint a dicséret, s ezért arra kevésbé szoktunk emlékezni, hogy Toldy már ekkor, 1825. május 10-én megírja Bajzának az eposz értékelését: „Mi az 5 ft egy új, egy illetén honnunkban első, egy ily nagy munkára!”

Vörösmarty ekkor huszonöt éves, még csak első komolyabb lépéseit teszi az irodalmi élet porondján, de barátja, Toldy rögtön pártfogásába veszi a művet, s kiválónak minősíti, majd a szélesebb nyilvánosság előtt is, hiszen recenziót készít róla. Jellemző azonban, hogy a recenzió írásának megkezdésekor azt írja Bajzának, elolvasta korábban már a művet, de bizony szinte semmire sem emlékszik belőle, s újra kell olvasnia. Furcsállhatjuk, miként lehetséges, hogy egy ilyen nagy munka nem hagy emléknymot, de az eposz értékét hasonlóan összetettnek látja Babits Mihály is, aki nyolcvan évvel később tisztelgett költőelődjé előtt két esszével. A korszakjelölő eposzról úgy vélekedik, hogy nehezen olvasható: „Mindez magyarázza a *Zalán* vegyes hatását: végigolvasni majdnem lehetetlenség; az ember elveszik a tömkelegben: a fiatal író, akinek még sohasem volt közönsége, az összhatást egyáltalán nem tudta kiszámítani. De egyes képei, egyes sorai végtelen izgatják a fantáziát, és beleragadnak az emlékezetbe: egyik a képzetek, másik a szavak dolga.”

Van tehát egy művünk, amely a romantika kezdetének szimbolikus alkotása, a megszületett nemzeti eposz, másrészt ezt alig lehet egyben elolvasni. A műről azóta is inkább csak tudunk, mintsem hogy olvassunk, egyetemi hallgatóimnak torkukra forraszthatni a szót egy ilyen kérdéssel: „Jó a hármast, vagy kérdezzek a *Zalán futása* 9. énekéből?”

A magyar reformkor irodalmi élete az 1820-as évek végén kezd pezsegni, olyannyira, hogy 1830-ban Bajza már a túlbujánzott, dilettáns hajtásokat akarja levágni,

amikor elindítja a Kritikai Lapokat. Ebben az évben alakul meg és kezd el működését a Magyar Tudóstársaság, azaz Akadémiánk. E két normatív intézmény létrejötte és működése nagyban elősegítette, hogy irodalmi életünk egy egységes keretbe illeszkedjék, amelyben különböző fontos írói szerepek, pozíciók alakulnak ki, vívnak egymással versenyt, vagy éppen támogatják egymást. A kialakulás, kiforrás időszaka az 1830-as évtized, s ez az időszak az, amely a nemzet költőjévé emelte Vörösmartyt. Az 1836-ban született *Szózat* azóta is a *Himnusszal* párhuzamosan emblematikus verse a nemzetnek. Vörösmarty költői vezető szerepe ekkor megkérdőjelezhetetlen, s ő lesz az, aki atyai gesztussal beemeli Petőfit irodalmunkba, amikor az ifjú költő versét, a *Borozót* közzéteszi az Athenaeum című folyóiratában 1842-ben. Ám ugyanehhez az irodalmi pozícióhoz és a nemzet költője szerephez tapad az a letaszítási aktus is, amelyben Petőfi próbál elszakadni támogatójától 1848 augusztusában:

*Te voltál a nemzet költője?
 Te irtad azt a Szózatot,
 Mely szólt egy országnak szívéhez? ...
 Azt most már szétszakíthatod,
 Mert hieroglif lett belőle,
 Amelyet senki meg nem ért. –
 Nem én tépem le homlokodról,
 Magad tépted le a babért.*

*Ki hitte volna? én nem hittem,
 Hogy neved is, e fényes név,
 Hazánk egén csak rövidlétű
 Futócsillag volt, nem egyéb.
 Omoljatok, szemem könnyűi,
 E lehullott szép csillagért! –
 Nem én tépem le homlokodról,
 Magad tépted le a babért.*

(Vörösmartyhoz)

Sokat töprengtem azon, vajon Vörösmartynak jót tett-e, hogy a nemzet költőjének tartatott? Az ő végtelenbe szökdöső romantikus lelke, a roppant víziókat kivetítő agya megbirkózhatott-e egyáltalán egy ilyen szereppel? Avagy szükségszerűen jött el már 1847-től a depressziós kétségbeesés egyre súlyosbodó állapota lelkében.

Irodalmi életünk azóta igen-igen megváltozott, keretei átalakultak, az irodalmi szerepek más mintákhoz igazodnak, az irodalmi pozíciók is eltérő képlet szerint rendeződnek el, ám ezzel együtt is fontos, sőt talán éppen ma húsba vágó kérdés: lehetséges lenne-e a Nemzet színesze cím mintájára létrehozni a Nemzet írója, vagy hogy a műformai kötöttségeken túllépünk, a Nemzet li-

terátora címet is? Ha ezt a kérdést nyilvánosan feltenném, rögtön ezer irányból érkezne a válasz, nem. Leginkább azért, mert nem lehetne eldönteni, hogy ki kerüljön be a kiválogatottak körébe. Még íróink is érzik, hogy nem tudnának megegyezni, ki is legyen az első tíz. Fontos kérdés, hogy ki válassza ki őket, legalábbis az első körben, hogy azután majd maguk közé válasszanak új tagot. A közönség? Egy minisztérium által felállított bizottság? Maguk az írók? Legyen mérvadó az eladási lista? Az Akadémia? Szűrőpróbaszerű szociológiai felmérés? (Én például ki tudnám választani.)

Létezik persze a Digitális Írói Akadémia, az elektronikus szövegbázis, amely fontosnak tartott kortárs szerzőink műveit tárolja olyan formában, hogy az internet segítségével bárki olvashassa azokat, ám ez csak a művek létét továbbítja sok ezer számítógép felé, magát az író, személyiségét és cselekedeteit nem. Éppen itt bukkan elő egy nagyon fontos összefüggés, amely nehezíti a személyek kiválasztását. Ez pedig az írószerepnek az a hagyományos alakzata a magyar irodalomban, amelyben az író közéleti ember is, és ezért állást foglal sok, az egész közösséget érintő kérdésben. Sőt mi több, ezt az állásfoglalást komolyan is veszik azok, akikre jelen pillanatban az ország helyzetének irányítása bízott.

Vajon mit várunk el a nemzet költőjétől ma? Legyenek jelképes gesztusai? Sztár legyen, csillogó autón járjon, és lelkesen parolázzon befolyásos személyekkel? Avagy inkább Jónásként árnyékba húzódva írogassa leveleit, tanácsait az országnak? Milyen választ kapnánk, ha a téren, a padon ülő nagymamát, vagy éppen a gondterhelt családapát, aki gyerekével vár a zöld jelzésre a zebránál, megszólítanánk: Milyennek képzel el egy író? Bizonytalanul válaszolnának, s ebbe nagyrészt belejátszik, hogy íróink akár szépirodalmi munkáikban, akár értelmező írásaikban (tárcáikban, esszéikben) csak egymásnak mutatják meg szerepeik határvonalait. Reakciót is leginkább egymástól várnak, a szélesebb közönség visszajelzéseit nem követik figyelemmel. Vajon régebben másképp volt?

Igen, régen másképp volt, mert a XVIII. század végén maguk az írók határolták körül maguknak a közbeszéd egy részét, s ebbe vezették be új témaként a magyar nyelv és a magyar irodalom ügyét. Nem vártak arra, hogy majd mások észreveszik, milyen fontos ügyért harcolnak, hanem telekürtölték ezzel egész Magyarországot. S amikor már mindenki, a főuraktól a szilvafás köznemesekig, sőt a műveltebb jobbágyokig is, elhitte, hogy a nemzet boldogulása szempontjából tényleg fontos a nyelvi és műveltségi felemelkedés, akkor kezdték komolyabban számba venni az írókat, és meghallgatták mindazt, amit mondanak. Kezdetben persze nem volt könnyű dolguk, hiszen a megrögzött nemesi szemlélet védőbástyái közé nehéz fel-

adat volt betörni az új gondolatokkal, s sokan nevetséges mitugrászoknak, bolondoknak tartották őket. Idővel azután már nem lehetett csak léha bohémságnak vélni mindazt, amit mondtak. A reformkor nyitányán, 1825-ben Vörösmarty költőelődjére, Zrínyire utalva összekapcsolta a hadi és költészeti erőnyeket. „Zrínyi, kinél e nembem feleink között nagyobbat nem ösmerek, s kit minden Magyar-nak ösmerni kellene, a halhatatlan Zrínyi, valamint hadi tetteiért, így írásaiért is figyelmet, hálát érdemel hazájától. S talán nincs nemzet, mely oly emberrel dicsekedhessék, ki amellet, hogy főrendű vitéz volt, fő lenne azok között is, kik a vitézeket éneklék. Valóban Zrínyi munkájában a nagy lélek hatalmas szózatja, és annak kitűnése, hogy azt erős bajnok írta, sokkal nyomósabbak hogyszem magyarázatomra szorulnának.” Vajon nem lenne szükség ma is ilyen kiemelkedő személyiségekre, akik az élet több területén is kimagaslót alkotnának? De bizony, hogy lenne, s nagyon is jót tenne világ- és életszemléletünknek, főképpen, ha méltóképpen megbecsülnék őket.

Amikor a könyvesplázák végeláthatatlan emeleit járjuk, a sok szépen feltornyozott könyvhalomban találunk olyan köteteket, amelyek olyan neves személyiségek tolalából, írógépéből származnak, akik egyáltalában nem tudnak jól írni. Még rosszul is csak alig. Politikusok, tévés személyiségek, popsztárok érzik szükségét annak, hogy egy-egy könyv megjelenítésével legitimálják magukat. Úgy tűnik, hogy akik sok pénz, illetve rengeteg hatalom fölött rendelkeznek, fontosnak tartják, hogy az irodalomban is bizonyítsák, ők számítanak valamit! Ebből nem nehéz arra következtetni, hogy az irodalom mégiscsak fontos terep a közvélemény formálása szempontjából. Sőt mennyivel fontosabb lenne, ha egy kisebb, állandóan létező testület folyton tenne is azért, hogy számítsen!

A nemzet írója, költője (mondjuk öt-öt személy) cím bevezetése nem azért lenne kívánatos, hogy ez előtt a tíz ember előtt boruljunk le, és könnyes szemmel morszolgassuk magunkban soraikat, hanem azért, hogy az egész társadalom, s ennek részeként az ország sorsát irányító politikusok is tudomást vegyenek arról, hogy van egy olyan csoport, amelyik akkor is tud hasznos véleményeket megfogalmazni, ha szakmája nem a számok világához kötődik, hanem az emberekéhez. Ez bizonyítaná azt is, hogy nem csak a gazdasági racionalitás perspektívája létezik, hanem egy másféle is, amelyet olyan tájolási pontok határoznak meg, mint emberiség, sorsközösség, felelősségvállalás, tisztesség. Ezeket a fogalmakat nem lehet könnyen mérni, s ezért elsőre úgy tűnik, kevésbé írhatók le egy skála szerint, ám ha kicsit közelebb lépünk, már jobban látjuk, hogy ezek is egy skálán helyezkednek el, egy olyan skálán, amelynek két értéke van. Valami vagy tisztességes

vagy nem. Vagy emberséges vagy nem. A többi mind félreméricskélés, szatócs munka.

Legjobb persze az lenne, ha a nemzet írója-költője nem kapna anyagi juttatást, s ezért nem is merülne föl, hogy bármilyen érdekből formálna véleményt közérdekű kérdésekben. Valószínű, hogy sok probléma kapcsán nem tudnának megegyezni, de – s az egészben ez lenne a legfontosabb – író emberként vitatkoznának egymással, ezzel újra visszaadva a pontos és árnyalt véleménykifejtés rangját. Ha az írók a fehér papír mezején, gondolataik páncéljába öltözve, szépen kifaragott mondataikkal és élesre köszörült iróniával szállnának szembe egymással, és nem kuratóriumi székekből, minisztériumi szaktanácsadói pozícióból igyekeznének legyilkolászni egymást, rendkívül sokat nyerne szellemi életünk. Mintát adhatnának közéletünk más szereplőinek is, hiszen napjaink politikusaival nemcsak az a probléma, hogy ostoba döntéseket hoznak, hanem az is, hogy mondanivalójukat nem tudják értelmes, átlátható és pontos mondatokban megfogalmazni. Ha azok, akik az országot képviselik itthon és külföldön, nem fogalmaznak jól, nem írnak, beszélnek szépen és tisztán magyarul, akkor ez nem várható el az ország többi állampolgárától sem. Bessenyei kétszázharminc évvel ezelőtt azt a programot hirdette meg, hogy az írók és a tudósok

műveljék ki a magyar nyelvet, majd a reprezentatív, előkelő személyek kezdjék használni azt, s ha ez követendő példaként áll a lakosság előtt, akkor az átveszi ezt a nyelvhasználatot, és ezen az úton megvalósulhat az ország műveltségének és közboldogulásának emelkedése. Úgy látom, ma ennek éppen ellenkezője zajlik, az írók, irodalomtörténészek jelentős része kevéssé átlátható, homályos vagy összezúzott nyelven ír, a helyzet nem sokkal jobb a különféle tudományágak képviselői esetében sem. A politikusok erre rátesznek egy lapáttal, s olyan nyelvhasználatot állítanak példaként az állampolgárok elé, amely nemcsak a nyelvi, de az általános művelődési hanyatlás tipikus példája. Lesötétedés.

Ám ha visszapillantunk Vörösmartyra és egyik fontos versének zárására, akkor látjuk a példát: a küzdelmet feladni nem lehet, bírni kell, ameddig lehet, erőnk szerint a legnemesbekért. De hol küzdjön az író? Hol domborítson, hogy szavai és műve megtegyék hatásukat? Először saját lelkiismerete előtt, másodsorban a fehér lapokon, amelyekre ír. A többit az irodalmi élet elrendezi szépen: kiosztja a pozíciókat, a szerepmintákat. Mindehhez azonban jól megvilágított, közös tér kell, s az, hogy az egyes szereplők végszavazzanak egymásnak – tehát legyen párbeszéd. S ehhez – mint egy jó shakespeare-i darabban – kellene tíz kiválasztott szereplő.

